

V. PRUSKUS

PAŽIŪRA Į KAPITALIZMĄ IKIKARINIUOSE A. MACEINOS IR P. JAKO RAŠTUOSE

Buržuazinės Lietuvos klerikalai K. Paltarokas, M. Krupavičius ir kiti kapitalizmą laikė visų pirma ūkine sistema. Jų teigimu, ji neprieštaraujanti žmogaus prigimčiai. Tiesa, jie pripažino, kad ši sistema netobula, manė, kad būtina ją tobulinti, todėl nevengė ir griežtesnio tono, vertindami jos trūkumus bei negeroves. Remdamiesi popiežių Leono XIII ir Pijaus XI enciklikomis, jie nurodė, kad šiuos trūkumus galima įveikti „iš viršaus“— ūkinės reformos priemonėmis. Antai K. Paltarokas, sekdamas vokiečių katalikų filosofu J. Mesneriu, teigė, kad „socialinis klausimas pirmiausia—tai ūkiškos reformos klausimas, kaip reikėtų pertvarkyti dabarties visuomenės tvarką, kad atsakytų teisėtiems pasidalijusios visuomenės luomų reikalavimams ir užtikrintų ilgam laikui visuotinę tvarką ir gerovę“¹. Siūlomos reformos, apsiribojančios išorinėmis ūkinėmis priemonėmis, faktiškai turėjo vieną tikslą—sušvelninti kapitalistinius santykius, o jų neįgiamus padarinius kiek galima sumažinti.

Lietuvių katalikiškieji modernistai A. Maceina ir P. Jakas taip pat buvo tos nuomonės, kad kapitalizmas, kaip ūkinė sistema, yra tobulintinas, bet iš esmės nėra blogas. Tokia jų pozicija buvo artima Ž. Maritenui, kuris rašė: „Jeigu imsime kapitalizmą kaip idealaus ūkininkavimo mechanizmą, tai jis nėra blogas ar neteisingas <...>. Tačiau jeigu pažvelgsime į kapitalizmą dvasios požiūriu, tai šis mechanizmas ir jo gimdomos konkrečios formos neša radikalią netvarką“². Būtent dvasios požiūriu kapitalizmą buvo linkę vertinti ir lietuvių katalikiškieji modernistai. Jie teigė, kad, į pirmą vietą iškeldamas ir suabsoliutindamas materialinių gėrybių gausinimo principą, tuometinis kapitalizmas ignoruoja žmogaus dvasinį pradą. Norint geriau suprasti šią jų poziciją, reikia išsiaiškinti katalikiškųjų modernistų pažiūrą į materialinių gėrybių gamybą.

Katalikiškieji modernistai žmogų laikė dvasine būtybe, kuri realizuoja save kūrybiniais aktais. Iš čia plaukė mintis, kad pati gamyba yra ne kas kita kaip žmogiškosios dvasios aktas. Darbe realizuojama žmogaus dvasios kokybė, kuri nulėmianti ir gamybos pobūdį. Todėl

¹ Paltarokas K. Socialis klausimas.—K., 1921, p. 8.

² Maritain J. Humanizm integralny.—Londyn, 1960, s. 87.

N. Berdiajevas ir teigė, kad ūkinis, materialinis gyvenimas turi būti pajungtas „aukščiausiems gyvenimo tikslams“, o „žmogaus dvasia neturėtų jam vergauti“³.

Sekdamas N. Berdiajevu, A. Maceina nurodė, kad tuometinis kapitalizmas yra kaip tik nusižengęs šiam principui, nes „kapitalistinio ūkininkavimo centre stovi ne žmogus, ne jojo asmenybė su savo reikalais ir reikalavimais, bet kapitalas“⁴. Jo gausinimas tampa pagrindiniu ir vieningu kapitalistinio veikimo tikslu. Tačiau tai nereiškia, kad A. Maceina apskritai būtų neigęs materialinių gėrybių kūrimo būtinumą bei reikalingumą. Jo teigimu, jos žmogui turėtų būti iš esmės tik priemonės, o ne tikslas. Kapitalizmas, paversdamas materialinių gėrybių gausinimą tikslu, paneigia žmogaus dvasingumą, pažemina ir iškreipia jo prigimtį.

Taigi A. Maceina teisingai nurodė pagrindinį kapitalistinės gamybos principą. Tačiau tai anaip tol dar nereiškia, kad jis materialistiškai jį suprato ir nagrinėjo. Analizuodamas kapitalizmą, A. Maceina rėmėsi V. Zombarto „Kapitalistinės dvasios“ teorija. Pasak V. Zombarto, kapitalizmas nėra tam tikrų klasinių gamybinių santykių raidos rezultatas, jis esąs „kapitalistinės dvasios“, kaip tam tikro „amžino dvasios tipo“, egzistuojančio greta kitų dviejų tipų — prometėjizmo ir krikščionybės, — pasireiškimo konkreti forma, „kiekviename žmoguje slypi pirmą pradę kapitalistinės dvasios“⁵. Remdamasis V. Zombartu, A. Maceina teigė, kad kapitalistinė dvasia pirmesnė už kapitalistinę sistemą. Kapitalistinė dvasia, objektyvuodamasi tikrovėje, tik ir sukurianti kapitalistinę santvarką. Šita santvarka „prisiima į žmonių sielas, nuobjektyvinama, paverčiama išvidiniu nusiteikimu, kuris esmėje kaip tik ir yra anoji pirmą pradę kapitalistinės dvasios“. Iš to A. Maceina daro išvadą, kad „kapitalizmas gema iš kapitalistinės dvasios, bet paskiau jis šitą dvasią ir pats gimdo“⁶. Taigi A. Maceina matė tarp „subjektyvios kapitalistinės dvasios“ ir jos „regimosios formos“ santykinį ryšį. Tačiau, kaip teigia A. Sverdiolas, A. Maceina, sekdamas V. Zombartu, „subjektyviosios dvasios“ ir jos „regimosios formos“ santykį suprato nevienareikiškai⁷. A. Maceina nurodė, kad kapitalistinėje dvasioje „naudingumas stovi pirmoje vietoje“, todėl žmogus „nuolat siekia tą naudingumą pasigaminti“⁸. Vadinas, „naudingumo gaminimas“, t. y. siekimas pelno, yra „užprogramuotas“ pačioje kapitalistinėje dvasioje, kuri glūdi žmoguje. Laikantis tokio požiūrio, kapitalistinis kaupimas yra savaime suprantamas dalykas. Tačiau „ieškojimas naudingumo“ neišvengiamai gimdo konkurencinę kovą, o tai savo ruožtu skatina žmogaus egoistinio prado stiprėjimą. Todėl P. Jakas ir pabrėžė, kad kelias į kapitalo kaupimą eina „per žmogiškumo

³ Бердяев Н. Философия неравенства.— Берлин, 1923, с. 206.

⁴ Maceina A. Socijalinis teisingumas.— K., 1938, p. 56.

⁵ Зомбарт В. Буржуа: Этнод по истории развития современного экономического человека.— М., 1924, с. 85.

⁶ Maceina A. Socijalinis teisingumas, p. 21.

⁷ Žr. Sverdiolas A. Kultūros filosofija Lietuvoje.— V., 1983, p. 121.

⁸ Maceina A. Socijalinis teisingumas, p. 25.

išsižadėjimą", „paneigiant žmogiškąją paskirtį ir žmogaus taurumą“⁹. Konkurencinėje kovoje gali laimėti tik patys išstvermingiausi, atsižadėję meilės artimam. Jis teisingai nurodė, kad „kapitalizmas veda prie mažos ir vidutinės nuosavybės panaikinimo, nes didesnis kapitalas normaliu atveju įveikia mažesni“¹⁰. Tačiau šią konkurencinę kovą P. Jakas suprato ne kaip dėsningą iš kapitalistinių gamybos santykių kylantį kapitalo koncentracijos dėsnį, o tik kaip iš kapitalistinės dvasios kylantį pelno siekimą, kaip *homo lupus* egoizmo padarinį. Būtent šis žmogiškasis egoizmas ir vedąs prie kapitalo koncentracijos. Tuo tarpu siekimas koncentruoti kapitalą savo rankose atitolina žmogų nuo dvasinių vertybių, atima iš jo didesnę taurumo dalį, atitolina nuo žmonių, daro beširdį, nes kapitalistinėje santvarkoje žmonės „turi reikalą tik su pinigais“¹¹. Antra vertus, pati nuosavybė nėra savininko asmeninio darbo rezultatas, ir neturi asmeninio ryšio su savininku, todėl egzistuoja kaip kažkas savarankiška, nuo jo nepriklausoma. Neatsitiktinai A. Maceina teigė, kad tai esanti „alegorinė nuosavybė“, „josios valdymas <...> nebėra susijęs su žmogaus asmeniu ir su juo atsakomingu ne tik moraline, bet ir fizine prasme“¹². Maža to, ji diktuojianti savo valią savininkui, o pastarajam darosi vis sunkiau ką nors pakeisti.

Žinoma, čia A. Maceina gerokai sumenkino kapitalisto galimybes savarankiškai valdyti gamybos priemones ir organizuoti gamybą. Bet jis apčiuopė ir realią problemą, nes vyko sparti industrinio kapitalizmo raida, ir gamybos priemonių savininku tapo ne pavieniai asmenys, o akcinės bendrovės. (Buvo gausu akcinių bendrovių ir buržuazinėje Lietuvoje.) Atsakomybė už kapitalistinės gamybos rezultatus darėsi tarytum kolektyvinė, o ne asmeninė. Tai slėpė kapitalistų atsakomybę už kapitalistinės gamybos padarinius, ypač ekonomines krizes. Tačiau kapitalistų atsakomybės už tai nei A. Maceina, nei P. Jakas visiškai nenubraukia. P. Jakas nuoširdžiai stebisi, kodėl sunkiu darbu sukurtos materialinės gėrybės verčiamos į vandenį ir deginamos, nejaugi neturima kur jų dėti?

Materialinių gėrybių naikinimą ir A. Maceina laikė neprotingu aktu. Jo teigimu, tai akivaizdus įrodymas, kur gali nuvesti žmogaus egoizmas, nenoras gėrybes krikščioniškai dalintis su kitais. Vadinasi, dėl to esąs kaltas kapitalisto beširdiškumas, egoizmas. Kapitalistas siekia materialinių gėrybių gausumo, A. Maceinos žodžiais tariant, „kiekio“. „Noras kuo daugiau pelnyti ir kuo daugiau turėti pastumia žmogų mylėti kiekį kaip savo veikimo tikslą ir jo siekti visomis savo pastangomis“¹³. Šių pastangų rezultatas esąs perteklius, kurio kapitalistas, apimtas egoizmo, nenori dalytis su kitais, todėl jis tą perteklių sunaikina. Už tai kapitalistinę gamybą katalikiškiesiems modernistai ir smerkė. Jiems atrodė, kad galima tokia situacija, kurioje pertekliaus nebūtų. Tačiau tai esą galima

⁹ *Jakas P.* Žmogus tarp žmonių arba naujasis humanizmas.— K., 1940, p. 66.

¹⁰ Ten pat.

¹¹ Ten pat, p. 67.

¹² *Maceina A.* Socijalinis teisingumas, p. 57.

¹³ Ten pat, p. 68.

tik tuo atveju, jeigu kapitalistas ims riboti savo egoizmą, t. y. riboti gamybą, kad nereikėtų pertekliaus naikinti.

Tačiau ar gali kapitalistas gaminti mažiau, riboti gamybą? Juk kapitalisto tikslas — pelnas. Pelno siekimas verčia jį nuolat plėsti gamybą. Pagrindinis gamybos reguliatorius kapitalizmo sąlygomis yra rinka. Pripildžius rinką prekių, paklausa sumažėja, prasideda krizė. Prekių perteklius stabdo gamybą, todėl jį būtina sunaikinti.

Taigi prekių naikinimą kapitalistinės gamybos sąlygomis nulemia ne subjektyvūs kapitalistų norai, ambicijos, jų žmogiškasis egoizmas, bet pats kapitalistinės gamybos principas — pelnas. Tik sunaikinus pagamintos produkcijos perteklių, galima išsaugoti aukštą pelno normą. Pelno siekimas neišvengiamai didina išnaudojimą. Tik didinant darbo jėgos išnaudojimo laipsnį galima gauti aukštą pelno normą.

Tai, kad kapitalistinis išnaudojimas darosi žiauresnis ir nežmoniškesnis, matė ir A. Maceina, ir P. Jakas. Jie nurodė, kad kapitalistui svarbiausia pelnas, o darbininkas — tik priemonė, netgi prekė, kurią galima pirkti ir parduoti. Kapitalizmo sąlygomis darbininkas — svetimos valios vykdytojas, o ne laisva asmenybė. Dar K. Marksas nurodė, kad egzistuoja objektyvios sąlygos, kurios daro žmogų svetimos valios vykdytoją, verčia savo veiklą ir sugebėjimus panaudoti svetimiems tikslams įgyvendinti. Materialinių sąlygų raidos determinuotoje klasinėje visuomenėje net juridiskai laisvo darbininko veikla, darbas yra „tam tikra prasme išoriškas, nepriklausantis jo esmei <...> savo esme jis ne teigia save, o neigia <...> darbininkas tik už darbo ribų jaučiasi pats savimi, o darbo procese jis jaučiasi atitrūkęs nuo paties savęs“¹⁴. Žmogiškasis savitumas, veiklos laisvė, galimybė kelti savo tikslus yra viešpataujanti klasės privilegija. Ji ne tik naudojasi laisve, bet ir panaudoja kitus savo tikslams.

Tuo tarpu A. Maceina ir P. Jakas išnaudojimą suprato ne kaip klasinių santykių, o kaip žmogiškojo egoizmo, „kiekio“ gausinimo rezultatą. Iš čia mintis, kad kapitalistinis išnaudojimas nėra joks dėsningumas, jį esą galima reguliuoti. Todėl P. Jakui ir atrodė, jog kapitalistas neturėtų žiūrėti į darbininką kaip į prekę, išnaudoti jį taip, kad pastarasis prarastų savo žmogiškumą. Juk darbininkas — visų pirma žmogus, kuris turi individualias, nepakartojamas žmogiškosios realizacijos prielaidas. Tuo tarpu kapitalistui, apimtam egoizmo, mažai rūpi žmogus kaip asmenybė. Jam svarbiau pelnas.

Pelnui gausinti visos priemonės geros. Noras dar labiau praturtėti ir skatina jį tobulinti techniką, kuri susiaurina žmogiškosios realizacijos ribas. Todėl į techniką ir jos panaudojimą A. Maceina ir P. Jakas (kaip ir to meto V. Europos katalikiškieji modernistai) žiūrėjo su dideliu nepasitikėjimu. Mašina išvaduoja žmogų nuo sunkaus fizinio darbo, tačiau ji — savotiškas žmogaus konkurentas. Ir iš čia kylanti mintis, kad darbininkas nėra jau toks reikšmingas asmuo gamyboje, jeigu jį gali pava-

¹⁴ Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. — М., 1974, т. 42, с. 90.

duoti mašina. Antra vertus, mašina ne tik pavadoja žmogų, bet ir ima kontroliuoti jo darbą. Taigi žmogus priverstas derintis prie mašinos, kuri, A. Maceinos teigimu, „žmogų padalina į atskirus veiksmus, kiekvienam organui yra paskirtas atskiras darbas“¹⁵. Žmogaus veiklos rezultatai visiškai priklauso nuo to, kaip jis „sutaria“ su mašina, kaip geba derinti su ja savo veiksmus. Būtent tai ir gimdo požiūrį į žmogaus darbą kaip į mechaninį veikimą, kuris yra panašus į mašinos veikimą. Tuo tarpu darbininko jėga, A. Maceinos teigimu, kyla „iš viso žmogaus“, ne tik iš jo kūno, nes su fiziniu elementu „organiškai yra susijęs psichinis ir netgi dvasinis elementas“¹⁶. A. Maceina teigė, kad būtent šio dvasinio elemento svarbą kapitalistinė mašininė gamyba kaip tik ir neigia, stengdamasi panaudoti darbininką kuo tikslingesniam ekonominiam veikimui. Tokio žmogaus atidavimo technikos „nelaisvei“ pavyzdžiu A. Maceina laikė tailorizmą.

Taigi A. Maceinai atrodė, kad technikos pasiekimų panaudojimas gamyboje neišvengiamai skatina dar didesnę darbininko asmenybės pavergimą. O pavergta asmenybė negali būti kūrybiška. Technika taip pat trukdanti žmogaus kūrybiškumui pasireikšti. A. Maceina teigė, kad technika, paversdama žmogaus darbą „automatiškų judesių suma“, vis mažiau reikalauja iš žmogaus kūrybinių pastangų. Žmogus dirba ne visą gaminį, bet tik jo dalį, t. y. atlieka vieną operaciją. Apie gaminio visumą jis dažnai neturi supratimo. Todėl nesijaučia esąs atsakingas už gaminį — jis tėra mašinos dalininkas, „savo džiaugsmu dėl atlikto darbo žmogus turi dalytis su aparatu“. Monotoniškas, nekūrybinis darbo pobūdis atpalaiduoja jame slypinčias griaunamąsias jėgas, gimdo socialinę neapykantą. A. Maceina nurodo, kad darbininkai „nekenčia savo darbo, nekenčia darbo vietų, nekenčia darbdavių ir visos tos santvarkos, kuri juos padarė bedvasiais automatais“¹⁷. Iš čia jis daro išvadą, kad darbininko pavertimas „objektu“, o ne asmenybe ir „sudaro visą <...> socialinės (tuometinės kapitalistinės.— V. P.) santvarkos negalią“¹⁸.

Iš čia tarsi plaukia išvada, kad, atsisakius technikos, galima išvaduoti iš pavergimo ir darbininką. Tačiau ar iš tikrųjų to užtenka? Technikos plėtra — mokslo rezultatas. Tiesa, klasinės visuomenės sąlygomis, tobulėjant technikai, atsiranda tam tikras antagonizmas tarp technikos ir žmogaus. Mat „pats žmogus techninės sistemos atžvilgiu yra jos papildymas <...>, kuo mažiau išvystyta technika, tuo daugiau technologinių funkcijų tenka žmogaus daliai“¹⁹. Taigi šis prieštaravimas neišvengiamas esant žemam technikos lygiui. Jis nėra imanentiškas visai žmonijos istorijai.

¹⁵ Maceina A. Buržuazijos žlugimas.— K., 1940, p. 96.

¹⁶ Maceina A. Socialinis teisingumas, p. 60.

¹⁷ Ten pat, p. 64.

¹⁸ Ten pat, p. 67.

¹⁹ Волков Г. К. Социология науки: Социологические очерки научно-технической деятельности.— М., 1968, с. 46.

Nagrinėdami socialinės techninės pažangos sąlygas, pirmiausia turėtume remtis ne vien gamybos technologija (jos pažanga, darbo našumo augimu ir kitais rodikliais),— į pirmą vietą turi būti iškeliamas ne technologinė darbo priemonių funkcija, o jų socialinė-ekonominė funkcija. Kaip tik turėdamas omeny socialinius prieštaravimus, K. Marksas rašė, jog jie „kyla ne dėl pačių mašinų, o dėl kapitalistinio jų naudojimo“, nes mašinos „lengvina darbą, o kapitalistiniu būdu naudojamos jos didina jo intensyvumą <...>, kaip tokios jos reiškia žmogaus pergalę prieš gamtos jėgas, o kapitalistiniu būdu naudojamos jos pavergia žmogų su gamtos jėgų pagalba“²⁰. Kitaip tariant, technikos pavergiamosios galios paslaptis glūdi kapitalistiniuose santykiuose. K. Marksas parodė, kad mašina, kaip šiuolaikinės technikos atstovė, būdama visuomenės produktas, iš esmės skiriasi nuo įrankio. Tai savarankiškas įrengimas, kurį aptarnauja darbininkų masė. Čia iš esmės prarandama darbininko ir darbo įrankio schema. Čia mašina pati pajungia sau ją aptarnaujančius darbininkus, t. y. tampa subjektyviu darbo proceso elementu. Toks technikos persikūnijimas ir lemia žmogaus ir technikos santykius kapitalizmo sąlygomis. Kadangi mašina gali duoti daugiau pelno kapitalistui, todėl, suprantama, jis stengiasi ją nuolat tobulinti.

Darbininkui tai ima grėsti nedarbu, nes mašina vis labiau ima monopolizuoti žmogaus teisę į darbą. A. Maceinai ir P. Jakui atrodė, jog kaip tik technika kalta dėl to, kad žmogus lieka be darbo. O juk tik per darbą žmogus gali visiškai atsiskleisti ir būti pažintas, t. y. realizuoti save kaip asmenybę. Tuo tarpu mašina, vis labiau išstumdama žmogų už darbo ribų, šią galimybę iš jo atimantį. Vadinasi, nedarbas yra neišvengiamas reiškinys, kurį gimdo technikos išsigalėjimas, ir su tuo reikia susitaikyti.

Tačiau dėl nedarbo augimo kalta ne technika, mašina, o kapitalistiniai visuomeniniai santykiai, pats kapitalistinis gamybos būdas, rinkos stichija. Laisvos konkurencijos sąlygomis kapitalistas suinteresuotas kuo plačiau diegti į gamybą naujausius technikos pasiekimus. Mašinų įvedimas į gamybą savo ruožtu išlaisvina dalį darbininkų. Kaip darbo jėga, jie kapitalistui nereikalingi. Jį mažai domina tai, kad darbininkai lieka be darbo. Tokia situacija kapitalistams netgi naudinga,— jie gali mažinti darbininkų teises. Taigi nedarbą išprovokuoja ir palaiko pats kapitalistinės gamybos būdas. Technika čia niekuo dėta. Tuo tarpu A. Maceinai atrodė, kad dėl darbininko asmenybės pavergimo ir dehumanizacijos kaltė tenkanti ne kapitalistiniams santykiams, o technikos išsigalėjimui. Todėl jis ir baro kapitalistus už tai, kad šie techniką labiau vertina negu darbininko rankų darbą.

Tačiau ar gali kapitalistas atsisakyti technikos? Juk jam svarbiausia pelnas. Jį gali garantuoti tik didelis darbo našumas, o jį savo ruožtu — technikos tobulinimas. Taigi technikos atsisakyti kapitalistas negali. Tai dėsningas ir neišvengiamas procesas.

²⁰ Marksas K. Kapitalas.— V., 1957, t. 1, p. 394.

Susidaro įspūdis, kad A. Maceina nuoširdžiai užjaučia darbininką, atiduotą mašinos išnaudojimui ir pavergimui. Tačiau ar turi darbininkas teisę siekti šią situaciją pakeisti? A. Maceinos nuomone, darbo netekimas yra didžiausia nelaimė. Juk tik dirbdamas žmogus „dalyvauja pasaulio kūrime ir savo asmenybės tobulinime“²¹. Vadinasi, darbininkas neturi teisės atsisakyti dirbti ir patį sunkiausią, nekūrybiškiausią darbą. Materialinis stimulus esąs svarbus, bet jo neužtenka. Jis tik dar labiau žadina žmogaus prigimtyje glūdinčią egoistinę dvasią. Ją pažaboti galės tik pats žmogus, tik jo gilus tikėjimas tuo, kad, sąžiningai atlikdamas pavestą darbą, žmogus kartu geriau tarnauja ir dievui. Taigi tik gilus tikėjimas gali padėti darbininkui suteikti darbui dvasinį stimulą.

Žinoma, tai nereiškia, kad A. Maceina apskritai neigė materialinio stimulo svarbą. Tiek A. Maceina, tiek P. Jakas ne kartą pabrėžė, kad darbininkams turėtų būti garantuotas teisingas darbo užmokestis. Kartu jie gerai suprato, kad, esant privatinei gamybos priemonių nuosavybei, tai padaryti nėra lengva. To reikalaujama ir popiežių Leono XIII ir Pijaus XI enciklikose. Tačiau visa tai ir liko tik bažnyčios pageidavimas darbdaviams.

A. Maceina, siūlydamas darbininkams įveikti įgimtą egoizmą, objektyviai žiūrint, orientavo darbininkus sąžiningai ir kantriai atlikti savo pareigas. Antra vertus, pabrėždamas jų atsakomybę ne tik darbdaviams, bet ir dievui, jis kreipė darbininkų klasę nuo revoliucinės kovos. Tačiau svarbu tai, jog savęs apribojimo principą A. Maceina siūlė taikyti ir darbdaviams, teigdamas, kad apriboti savo egoizmą turėtų ir kapitalistai.

Jau popiežius Pijus XI siūlė darbininkus padaryti nuosavybės turėtojais, akcininkais. Tai turėtų sumažinti nepasitenkinimą. Šiai minčiai pritarė ir P. Jakas. P. Dielininkaitis siūlė įtraukti darbininkus į akcininkų gretas. Jo teigimu, tai priverstų darbininkus rūpintis gamybos rezultatais, atitrauktų nuo streikų²². Šiai idėjai pritarė ir A. Maceina. Kartu jis gerai suprato, kad akcijų išdalijimas darbininkams yra priverstinis kapitalistams. A. Maceinos nuomone, apriboti savo egoizmą kapitalistas turėtų ne dėl pareigos, gailestingumo ar susiklosčiusių aplinkybių, bet gera valia. Niekas negali priversti kapitalistą perteklių krikščioniškai pasidalyti su vargstančiais. Tiesa, A. Maceina ir pats pripažino, kad tai „daugiau platoniskas, negu realus reikalavimas“. Bet kitos išeities egoistinei dvasiai pažaboti, išskyrus savanorišką kapitalisto saviaskęžę, „ypatingą sakramentinio gyvenimo stiliaus vykdymą savo dvasios viduje“²³, jis nematė.

Tačiau ar gali kapitalistas savanoriškai apriboti save, liautis išnaudojęs darbininką, atiduoti sukurtą pridėjamąją vertę darbininkams? Tokiu atveju jis neišlaikys konkurencijos, neišvengiamai žlugs. Jis bus ne

²¹ Maceina A. Socijalinis teisingumas, p. 136.

²² Dielininkaitis P. Bandymai socialinį klausimą sušvelninti.— Židinys, 1938, Nr 3, p. 334.

²³ Maceina A. Buržuazijos žlugimas, p. 125.

kapitalistas. Juk žmogų daro kapitalistą visų pirma pelno siekimas išnaudojant svetimą darbą. O tai įmanoma tik valdant gamybos priemones.

Taigi kapitalizmo sąlygomis kapitalistas negali tapti altruistu, krikščioniškai besidalijančiu turta su vargšais. Jis siekia kuo didesnio pelno: kaupti jį verčia ne egoistinė dvasia, o visai realūs kapitalistinėje visuomenėje egzistuojantys pelno gamybos ir konkurencijos principai. Juk ir pats A. Maceina priverstas pripažinti, jog „pelno ūkis reikalauja, kad kapitalas būtų telkiamas, o ne dalinamas“²⁴.

Vertinant A. Maceinos, P. Jako (ir kitų katalikiškųjų modernistų) pažiūras į kapitalizmą, reikia pažymėti, kad jie pastebėjo realias kapitalizmo negeroves, teisingai nurodė, jog pagrindinis kapitalizmo dėsnis — pelno gamyba — lemia asmenybės dehumanizavimą. Tačiau šį dėsnį suprato ne kaip objektyvų, tam tikrų klasinių santykių rezultatą, o idealistiškai, kaip žmogaus prigimtyje glūdintį kapitalistinės dvasios pasireiškimą, t. y. kaip žmogaus sąmonės faktą, kuris reguliuojas visą gamybą.

Antra vertus, jie išreiškė smulkiosios buržuazijos interesus ir smerkė grubų kapitalistinį išnaudojimą, kurį nešė monopolistinio kapitalizmo išsigalėjimas, įtvirtinęs mašininę gamybą. Jie atkreipė dėmesį į šios gamybos socialinius padarinius ir jos poveikį žmogaus asmenybei, o tai griovė teiginį, kad kapitalizmas, kaip ūkinė sistema, gali būti efektyvus, humaniškas ir teisingas.

Šios A. Maceinos ir P. Jako idėjos yra dėmesio vertas faktas, parodantis, kaip buržuazijos viešpatavimo sąlygomis net katalikiškųjų autorių sąmonėj bręsta protestas prieš kapitalistinį išnaudojimą. Kitas dalykas, kad minėtas protestas dėl mąstytojų ribotos metodologinės bei pasaulėžiūrinės orientacijos nebuvo radikalus, ir autoriai nepateikė žmogaus išvadavimo iš ekonominio ir techninio pavergimo realios programos.

²⁴ Maceina A. *Socijalinis teisingumas*, p. 47.